

Voor de grote lijn en in het licht van de gigantische (ik herhaal: de grondprijs bepalende) bedragen die er in Nederland en in Europa aan subsidies worden gegeven, zijn zulke berekeningen niet aan de orde. Voor het afwegen van krenten of grutto's schrijf je geen manifest. Het gaat om een fundamentele heroverweging van sociaal-politieke aard. Het herzien van de subsidiestromen (vele miljarden per jaar!) is een politiek onderwerp dat om een trendbreuk vraagt. Niet alleen ten behoeve van echte natuur maar ook ten behoeve van echte boeren die de oude traditie van ondernemingszin en vakkennis en werkkraft kunnen voortzetten, niet in indianen-reservaat-achtige sfeer maar zoveel mogelijk als vrije ondernemer, zij het ook enigszins beschermd door de gemeenschap. Uiteraard kan (en moet) een modern boerenlandschap ook mooi zijn, en volgens ons ook worden verweven met pure natuurgebieden.

Ik acht het beslist bestaanbaar, wanneer het Nederlandse volk, ook de CDA-kiezers, werkelijk kennis neemt van wat er gaande is op het platteland in Nederland en ook elders in Europa, dat onze ideeën in toenemende mate aanvaard zullen worden door parlement en regering, en ook uitgevoerd zullen worden. Tien jaar is wat optimistisch, maar op den duur is er niet aan te ontkomen, als wij als beschaafd land willen voortbestaan.

Literatuur

- Albrecht, W.G., D. de Zeeuw et al., 1990. Duurzaam samengaan van landbouw, natuur en milieu. Manifest en rapport, Amsterdam, 18 pag.
- Brunt, M.A., 1991. Uitdagend landbouwmanifest. *Natuur en Milieu* 15: 4-7.
- Terwan, P. & W.J. van der Weijden, 1991. Uitdagend manifest onderschat kansen voor agrarisch natuurbeheer. *De Levende Natuur* 92: 74-76.
- Wit, C.T. de, 1988. The agricultural environment in the European community. *Ecological Bulletins* 39: 204-211.
- Zonneveld, I.S., 1991. Eerbied voor natuur, welke natuur? *Gorteria* 17: 25-36.

Ies Zonneveld
Vaarwerkhorst 63, 7531 HL Enschede

Naschrift auteurs:

Wij gaan kort in op enkele punten van Zonnevelds betoog.

Ten eerste zouden wij een beperkt natuurbegrip hanteren. Laat er geen misverstand over bestaan: wij zijn vóór natuurontwikkeling, maar tegen de volslagen scheve verhouding in aandacht en geld tussen natuurontwikkeling en agrarisch natuurbeheer. In ons artikel erkennen we dat er voor een aantal soorten in de landbouw geen plaats (meer) is. Voor die soorten kan natuurontwikkeling uitkomst bieden. Maar één van de redenen waarom er relatief weinig succesverhalen over verweving bestaan, is het voortdurende gebrek aan beleidsinstrumenten en financiën — zie ook de evaluatie die de Rijksplanologische Dienst aan verweving wijdde. Verweving heeft daarom niet minder, maar juist méér aandacht. Ten tweede acht Zonneveld goede kosten-batenanalyses overbodig voor het natuurbeleid: voor het afwegen van krenten of grutto's schrijf je immers geen manifest. Deze bewering is natuurlijk niet vol te houden. Iedereen die serieus wil meepraten over natuurbeheer, moet zich buigen over kosten en natuureffecten. Een visionair manifest schrijven is prima voor de discussie, maar bestuurlijk nauwelijks serieus te nemen als de financiële aspecten buiten beschouwing blijven. En dat is dan ook precies wat er is gebeurd: staatssecretaris Gabor heeft de voorstellen afgedaan als te duur. Bovendien: als de natuurbescherming zelf niet meewerkt aan kosten-batenanalyses ter wille van een doelmatig natuurbeheer, dan doet de Rekenkamer dat wel voor haar. Het gaat tenslotte grotendeels om gemeenschapsgeld.

Ten derde zouden wij te defaitistisch zijn over de perspectieven voor 'pure natuur'. Welnu, het spreekt voor zich dat er alles aan moet worden gedaan om de milieuvervuiling terug te dringen. Ook de natuur zal daarvan profiteren. Maar dit laat onverlet dat reeds het beheer van de huidige natuurgebieden grote problemen oplevert, niet in de laatste plaats door lucht- en watervervuiling. Het lijkt dus zaak om eerst de vervuiling aan te pakken en de natuur die we nog hebben beter te beheren, voordat we op grote schaal nieuwe natuur gaan proberen te creëren. En over pure natuur gesproken: juist met een landbouw die alleen nog maar 'kruimeltjes' natuur voortbrengt, zullen natuurgebieden sterk geïsoleerde

eenheden zijn. Dat kan leiden tot uitsterven van populaties. Alleen zeer grote natuurgebieden blijven hiervan gevrijwaard.

Dat brengt ons bij het laatste punt: de beschikbaarheid van landbouwgrond voor natuurontwikkeling. Zonneveld gaat er gemakshalve van uit dat er op ruime schaal grond zal vrijkomen, zodat de grondvererving voor natuur geolied verloopt en er bovendien ruimte blijft om het grondgebruik op het resterende areaal te extensiveren. Dit lijkt ons wat naïef. Een recente studie van het Landbouw-Economisch Instituut over de grondbehoefte binnen en buiten de landbouw leert juist dat door uitvoering van het milieubeleid de vraag naar grond vanuit de landbouw veel groter zal zijn dan tot dusverre werd aangenomen. Grondonttrekking voor natuurdoeleinden zal — zeker bij een extra claim van 200.000 ha — de grondvraag en daarmee de grondprijzen nog verder opdrijven. Voeg bij de hoge verwerkingskosten de hoge inrichtings- en beheerskosten, en het zal duidelijk zijn dat de kans niet groot is dat natuurontwikkeling op landbouwgrond de komende decennia op grote schaal van de grond komt. Ten eerste omdat er domweg onvoldoende landbouwgrond zal vrijkomen, ten tweede omdat de vrijkomende grond duur zal zijn. Andere middelen, zoals onteigening of 'marktverstoring' door zeer hoge prijzen te bieden voor de grond, stuiten op grote maatschappelijke weerstanden. Eerder lijkt grootschalige natuurontwikkeling mogelijk op delen van het bosareaal (Veluwe, Brabant). Veel bossen in Nederland zijn economisch onrendabel en ecologisch straatarm. Natuurontwikkeling is hier veel goedkoper te realiseren, hoewel ook hier het areaal beperkt zal zijn.

In deze situatie zou de natuurbescherming een strategische blunder maken door nagenoeg alle kaarten te zetten op natuurontwikkeling. Een èn-èn strategie, zoals ook Zonneveld die voorstaat, is uitstekend. Maar die vergt ook een meer evenredige bestuurlijke en financiële aandacht voor verweving.

Paul Terwan & Wouter van der Weijden
Centrum voor Landbouw en Milieu

Einde discussie over het manifest 'Duurzaam samengaan van landbouw, natuur en milieu'. (De Zeeuw & Albrecht, 1990).
De redactie